

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

КИСЛЕНКО ЮЛІЯ ВІТАЛІЇВНА

УДК 81-115'373,7'373,23

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ «ВЛАСНІ
ІМЕНА ЛЮДЕЙ» УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПОРІВНЯНО З
БОЛГАРСЬКОЮ ТА АНГЛІЙСЬКОЮ**

035.01 українська мова та література

Автореферат

дипломної роботи на здобуття академічного ступеня
магістра філології

Миколаїв – 2020

Робота виконана на кафедрі української філології, теорії та історії літератури Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
ОСТРОВСЬКА Людмила Станіславівна
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
доцент кафедри української філології,
теорії та історії літератури
ostrovskaludmyla@gmail.com

Рецензент: кандидат філологічних наук, доцент б. в. з
ТУЛУЗАКОВА Ольга Геннадіївна
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
доцент кафедри журналістики
ukrmova2010@gmail.com

Захист відбудеться 26 лютого 2019 р. о 9⁰⁰ годині в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Автореферат підготовано 21 лютого 2019 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дослідженням у царині фразеології знаходимо в працях І. Арнольда, Л. Авксентєва, М. Алефіренка, Л. Мойсеєнка, В. Архангельського, І. Білодіда, Г. Удовиченка, В. Ужченка, Л. Скрипник, К. Нічевої; теорії власного імені М. Торчинського, О. Суперанської, О. Кудіної, Е. Магазаника, М. Мельника.

Актуальність теми дослідження. На сьогодні у мовознавчій науці ґрунтовно опрацьовані вченими питання, що належать до кола проблем у царині ономастичної фразеології, проте ряд питань залишаються ще не розв'язаними, оскільки, попри чималу кількість досліджень фразеологічних одиниць, не знайшлося праці, у якій би були комплексно висвітлені питання, що стосуються структурно-семантичної специфіки фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» у зіставно-типологічному аспекті в українській, болгарській та англійській мовах.

Комплекс цих недостатньо вивчених у лінгвістиці питань і зумовлює **актуальність теми дослідження.**

Мета дослідження – виявити семантико-структурну специфіку фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» в українській, болгарській та англійській мовах.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких конкретних **завдань:**

1. Окреслити межі поняття фразеологічної одиниці, дослідити класифікації фразеологічних одиниць, простежити співвідношення понять фразеологічна одиниця та фразема.

2. З'ясувати стан вивчення фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» в українській, болгарській та англійській лінгвістичній науці.

3. Проаналізувати структурні особливості фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» в українській, болгарській та англійській мовах.

4. Окреслити семантичні особливості функціонування фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» в українській, болгарській та англійській мовах.

5. Дослідити позитивні, негативні та нейтральні конотації, яких здатні набувати «власні імена людей» як компоненти фразеологічних одиниць.

Об'єкт дослідження становлять фразеологічні одиниці з компонентом «власні імена людей» в українській мові та їхні відповідники в болгарській та англійській мовах.

Предмет дослідження – семантико-структурні та конотативні особливості фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» в українській, болгарській та англійській мовах.

Методи дослідження. Під час написання роботи використовувався *описовий метод* задля інвентаризації та систематизації фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей»; *зіставний метод* – для виявлення ізоморфних і аломорфних рис в українській, болгарській та англійській мовах у системі фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей». Фразеологізми виписувалися із фразеологічних словників *методом суцільної вибірки*. Крім того, використовувався метод *компонентного аналізу*, що застосовувався для опису значень слів, тобто компонента «власне ім'я людини». *Метод аналізу за безпосередніми складниками* був використаний під час сегментації мовного матеріалу та виокремлення одиниць вищого та нижчого порядків, тобто вставлення ієрархії мовних одиниць; а також ми послуговувалися *методом етнолінгвістичного аналізу* фразеологічних одиниць задля окреслення взаємозв'язку мови та культури.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що пропонуване дослідження є однією з перших спроб зіставлення фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» в українській, болгарській та англійській мовах.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що зроблено спробу розмежування понять фразеологічної одиниці, фраземи та фразеологізму; запропоновано методикау зіставного дослідження.

Практичне значення дослідження – теоретичні узагальнення та отримані результати можуть бути використані для подальших досліджень з української, болгарської та англійської фразеології, у навчальному процесі – під час викладання курсів лексикології та фразеології. Зібраний фактичний матеріал може бути використаний у лексикографічній практиці для укладання міжмовних фразеологічних словників.

Апробація результатів дослідження. Окремі аспекти дослідження були представлені під час виголошення доповіді на тему «Зіставно-типологічний аналіз фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» української мови порівняно з болгарською та англійською мовами» на щорічній науково-методичній конференції «Могилянські читання» (Миколаїв, 2019), а також у статті тему «Зіставно-типологічний аналіз фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» української мови порівняно з болгарською та англійською мовами», уміщеній у молодіжному науковому журналі «Студентські наукові студії» (випуск 37 (81), 2020 с. 121–126).

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури. Обсяг роботи становить 100 сторінок, з них 78 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, окреслено стан вивчення проблеми, сформульовано мету та основні завдання роботи, визначено об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну, практичне та теоретичне значення роботи, подано відомості про апробацію результатів дослідження та структуру дипломної роботи. Також описано методологію дослідження, окреслено матеріал для аналізу.

У першому розділі **«Теоретичні засади зіставно-типологічного вивчення фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей»»** окреслено здобутки у фразеологічній науці в українському, болгарському та англійському мовознавстві, подано спробу розмежувати поняття «фразеологізм», «фразеологічна одиниця», «фразема», запропоновано методикку та алгоритм аналізу.

У підрозділі 1.1. *«Фразеологічна одиниця та фразема, їхня типологія»* вивчено стан досліджень фразеологічних одиниць, проаналізовано доробки українських, болгарських та англійських учених, які займались питаннями теоретичної фразеології.

У підрозділі 1.2. *«Аксіологічні характеристики власних імен людей як об'єкта вивчення в мовознавстві»* з'ясовано погляди вчених на категорію «власних імен людей», подано спробу розмежувати поняття «онім» та «власні імена людей», з'ясовано, що категорія «власні імена людей» є мовною універсалією, що здатна відображати мовну картину світу.

У підрозділі 1.3. *«Методика дослідження»* запропоновано обґрунтування мет одів дослідження, а також подано алгоритм: виписати з фразеологічного словника фразеологічну одиницю з компонентом «власне ім'я людини», визначити вихідну мову фразеологічної одиниці з компонентом «власне ім'я людини», встановити структуру (словосполучення/ речення), охарактеризувати структурний тип фразеологічної одиниці з компонентом «власне ім'я людини», з'ясувати семантику фразеологічної одиниці з компонентом «власне ім'я людини», визначити, до якого морфологічно-семантичного розряду належить фразеологічна одиниця, виписати (якщо є) мовні еквіваленти із зіставляваних мов, простежити існування синонімічних та антонімічних відношень фразеологічних одиниць у зіставляваних мовах, визначити характер оцінки фразеологічної одиниці, схарактеризувати структурну та семантичну та конотативну специфіку фразеологічної одиниці з компонентом «власне ім'я людей» та модифікацію компонента в складі фразеологічної одиниці. Також

подано приклад аналізу фразеологічної одиниці. Вибірка дослідження становить 300 одиниць.

У другому розділі **«Зіставно-типологічний аналіз фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» української мови порівняно з болгарською та англійською мовами»** проаналізовано фразеологічні одиниці відповідно до алгоритму дослідження. З'ясовано, які структурні та семантичні типи є характерними для української мови порівняно з болгарською.

У підрозділі 2.1. *«Структурні особливості фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» української мови порівняно з болгарською та англійською мовами»* було виявлено чотири структурно-граматичні типи, які корелюють зі словосполученням і тлумачаться як еквівалентні чи нееквівалентні тій чи іншій частині мови: субстантивні (іменникові), вербальні (дієслівні), ад'єктивні (прикметникові) та адвербіальні (прислівникові), а також виокремлено фразеологічні одиниці, що співвідносяться за структурою з простими та складними реченнями.

У підрозділі 2.2. *«Семантичні особливості функціонування фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» української мови порівняно з болгарською та англійською мовами»* запропоновано виділяти такі семантичні групи: мають загальне значення особи: *адамове ребро* (ФСУМ; с. 13), сукупність осіб: *іудине плем'я* (ФСУМ; с. 357), характеризують людину за зовнішніми та внутрішніми ознаками: *Язиката Хвеська* (ФСУМ; с. 978), вказують на фізіологічні або фізичні характеристики людини: *Tom and Dick* (PNIO; с. 162), вказують на взаємовідносини між людьми: *поцілунок Іуди* (ФСУМ; с. 684), позначають матеріальний достаток або, навпаки, нестатки: *Марко (Хома / т. ін.) на вовні* (ФСУМ; с. 465), характеризують різноманітні процеси: *бочка Данаїд* (ФСУМ; с. 220), вказують на результат, кінцеву межу чогось, наслідки: *авгієві конюшині* (ФСУМ; с. 389), позначають абстрактні явища та поняття: *прокрустове ложе* (ФСУМ; с. 447), позначають різноманітні дії та стани: *скорчити лазаря (співати лазаря)* (ФСУМ; с. 412), несподівані,

недоречні дії людини: *вискочити (вистрибнути) як Пилип із конопель* (ФСУМ; с. 104), надмірні дії: як *Мартин до мила, маку* (ФСУМ; с. 129), мають обставинну семантику й позначають: місце: *куди Макар телят не ганяв* (ФСУМ; с. 169). Класифікуючи фразеологічні одиниці, що співвідносні за своєю структурою із реченням, ми виокремили такі семантичні групи: спорідненість і свояцтво: *Катерина нашій Орині двоюрідна Одарка* (НСЗ; с. 52); морально-психологічні характеристики особи: *Без Гриця і вода не освятиться* (НСЗ; с. 63); соціальна характеристика людини та стан суспільного життя загалом: *Пан із паном погодиться, а Іван у спину дістане* (НСЗ; с. 121); інтелектуальні можливості особи: *Казав Наум: візьми на ум!* (НСЗ; с. 27); абстрактні поняття та явища: *Молоду шукай сам собою, а не Федоркою та Хомою* (НСЗ, с. 142).

У третьому розділі **«СПЕЦИФІКА КОНОТАТИВНОГО ЕЛЕМЕНТА СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ВЛАСНІ ІМЕНА ЛЮДЕЙ»»** визначено яких позитивних, нейтральних та негативних конотацій можуть набувати «власні імена людей» як компоненти фразеологічних одиниць.

У підрозділі 3.1. *«Фразеологічні одиниці із компонентом власні імена людей із негативною конотацією»* подано фразеологічні одиниці з компонентом «власні імена людей», які можуть набувати негативних конотацій: серед чоловічих імен: ‘дурний, нерозумний’, ‘ледар’, ‘невмілий чоловік, недотепа’, ‘недовірливий, скептик’, ‘набридливий чоловік’, ‘упертий’, ‘безталанний чоловік, невдаха’, ‘зрадник’, ‘нечесний, брехливий чоловік’, ‘той, що прибіднюється’, ‘хитрий чоловік’, ‘чоловік, дія якого сприймається як недоречна’, ‘жадібний чоловік, скнара’, ‘сварливий’, ‘чоловік, який любить багато їсти’, ‘неохайний, негарний чоловік’, ‘пихатий, чванливий чоловік’, ‘несамостійний, невільний у своїх рішеннях чоловік’, ‘підступний’, ‘боягуз’, ‘божевільний’, ‘чоловік, що виконує жіночу роботу’, ‘балакучий’. Для жіночих імен: ‘брехлива’, ‘черства, немилосердна’, ‘базіка, пліткарка’, ‘лінива жінка’, ‘погана господиня’, ‘нерозумна, дурна жінка’, ‘нескромна, легковажна

дружина’, ‘хитра жінка’, ‘жінка, яка любить скрізь влізти, дуже цікава’, ‘невдаха, посміховисько’, ‘хвалько’, ‘неспокійна’, ‘плаксива жінка’, ‘примхлива, вередлива жінка’.

Характеризуючи негативні значення жіночих імен як компонентів фразеологічних одиниць, зазначимо, що деякі конотації є специфічними для мовної картини світу українців. Серед таких ‘черства, немилосердна’, ‘примхлива, вередлива жінка’, ‘погана господиня’, ‘плаксива жінка’. Спільними для української та англійської мов є такі негативні конотації: ‘нерозумна, дурна жінка’, для української та болгарської мов тотожними є конотації: ‘лінива жінка’, ‘нескромна, легковажна дружина’. Спільними для усіх досліджуваних мов є такі: ‘базіка, пліткарка’, ‘невдаха, посміховисько’.

У підрозділі 3.2. «Фразеологічні одиниці з компонентом «власні імена людей» із позитивними та нейтральними конотаціями» запропоновано розмежування позитивних та нейтральних конотацій: серед позитивних конотацій для чоловічих та жіночих імен є такі: ‘працьовита жінка, вміла господиня’, ‘вродлива жінка’, ‘сильний чоловік’, ‘багатий чоловік’, ‘терплячий’, ‘щасливий чоловік’, ‘зразкова жінка’, ‘здібна’. нейтральними є такі значення: ‘типовий представник свого народу’, ‘подружжя’, ‘родина чи родичі’, ‘діти’.

У **висновках** підсумовано результати дослідження.

Здійснивши зіставно-типологічний аналіз фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей», нами було встановлено структурні типи фразеологічних одиниць, їхні семантичні значення, подано характеристику імен, а також запропоновано перелік тих імен, які можуть вживатися з позитивними, негативними та нейтральними конотаціями.

АНОТАЦІЯ

Кисленко Ю. В. Фразеологічні одиниці з компонентом «власні імена людей» української мови порівняно з болгарською та англійською. – Миколаїв, 2020.

У роботі розглянуто структурні та семантичні особливості фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» української мови порівняно з болгарською та англійською мовами. Установлено структурні моделі субстантивних, ад'єктивних, вербальних, адвербіальних фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» української мови порівняно з болгарською та англійською мовами. Охарактеризовано семантичні групи фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» української мови порівняно з болгарською та англійською мовами. Особливу увагу приділено наявності/відсутності мовного еквівалента в зіставляваних мовах. Досліджено компонент «власне ім'я людини» відповідно до його структурних, семантичних особливостей, а також його походження. З'ясовано, яких негативних, позитивних та нейтральних конотацій можуть набувати фразеологічні одиниці із компонентом «власні імена людей».

Ключові слова: фразеологічні одиниці із компонентом «власні імена»; зіставний аналіз; структурні моделі фразеологічних одиниць; семантика фразеологічних одиниць; мовні еквіваленти.

SUMMARY

Yuliia Kyslenko. Comparative typological analysis of phraseological units with proper names as their components in Ukrainian language in comparison with Bulgarian and English. – Mykolaiv, 2019.

This thesis deals with the comparative analysis of phraseological units with proper names as their components in Ukrainian language in comparison with Bulgarian and English. The main aim of the article is to characterize the semantic,

structural and connotative peculiarities of phraseological units with proper names as their components in compared languages. Structural models of substantive, adjectival, verbal, adverbial of phraseological units with proper names as their components in Ukrainian have been established and common and distinctive formal features of corresponding phraseological units in Bulgarian and English have been revealed.

The structural schemes of phraseological with proper names as their components, organized according of the the model of the sentence eare analysed and common and distinctive features in compared languages have been identified. The semantic peculiarities h proper names as their components have been characterized.

Key words: phraseological units with proper names as their components; comparative analysis; structural models of phraseological units; semantic of phraseological units; language equivalents.